

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ

Після проголошення незалежності нашої держави і початком зміни ідеологічних акцентів у науковій історичній літературі простежуємо поживлення інтересу у середовищі сучасних релігієзнавців до історії протестантизму, зокрема до його пізніх різновидів — баптизму, євангелізму, адвентизму, п'ятидесятництва. Це зумовлюється передусім наявністю багатьох «вакантних» тем, а також виникненням в окремих академічних і навчальних закладах напрямів і навіть шкіл, які спеціалізуються на цій проблематиці. Почали з'являтися праці відповідного спрямування в дослідженні конфесій, що збільшує загальну кількість релігієзнавчої та історичної літератури і спонукає до її систематизації. Метою цієї публікації є аналіз передусім тих праць, які висунули нові концептуальні підходи до опрацювання історії адвентистів сьомого дня на українських землях.

Усю сучасну історіографію з теми ми поділили на кілька напрямків: 1) Загальні праці з історії пізнього протестантизму, окремі аспекти яких стосувалися й адвентизму. 2) Концептуальні роботи з досліджуваного періоду, дотичні до нашої проблематики. 3) Дослідження, присвячені історії Церкви адвентистів сьомого дня в Російській державі в цілому. 4) Праці, в яких висвітлюється історія адвентистів сьомого дня безпосередньо в Україні та її регіонах. Розглянемо нижче кожний з них зокрема.

1) У 1995 році вийшла перша узагальнююча праця з історії протестантизму в Україні, Автор її - В.Любащенко.⁴ Без цитування цієї монографії не обходиться жодний історик, що займається цією проблемою. В українському релігієзнавстві, яке після проголошення незалежності нашої держави почало формуватися на новому ґрунті, вона стала першим усебічним висвітленням досліджуваної проблематики. У сучасній українській історіографії автор зробила спробу систематизувати весь фактичний матеріал про розвиток адвентистської конфесії в Україні від часу її появи і до кінця 90-х років ХХ століття, простежила еволюцію її віровчення, супроводжуючи її

* Сітарчук Роман Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

⁴ Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. – Львів, 1995.

характеристикою найважливіших періодів історії конфесії, визначила головні концептуальні напрямки вивчення адвентизму в Україні. І сьогодні вищеназвана праця залишається справжньою методологічною та теоретичною основою для дослідження протестантизму на теренах нашої держави. І хоча інформації про розвиток адвентизму в досліджуваний нами період в цілій книзі небагато, зроблені автором висновки є, без сумніву, значущими.

До загальних праць, які вийшли останнім часом і присвячені вивченню пізніх протестантських конфесій в Україні, належить багатотомне видання колективу авторів Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ) «Історія релігії в Україні», окремих розділ шостої книги якого, написаний В.Докашем, присвячений саме адвентизму.⁵ У цьому дослідженні, як і в попередніх виданнях, усебічно викладено історію адвентизму в Україні від його зародження і до сьогодні. При цьому автор узагальнив і синтезував найбільш ґрунтовні напрацювання релігієзнавців з теми. Окремий параграф розділу присвячено детальному аналізу історичних передумов виникнення адвентизму, які мали свої особливості, хоча й базувалися на загальних засадах виникнення пізніх протестантських учень, про що зазначалося в попередньому п'ятому томі проекту «Історії релігій в Україні».⁶ За текстом логічним є виклад доктринальних принципів та організації адвентистів. Чимало сторінок відведено й для характеристики формування адвентистської церковної організації до 1917 року, щоправда маючи на увазі розвиток конфесії на території України, йдеться фактично про її становлення в усій Російській імперії. Більшість матеріалів книги присвячена існуванню Церкви адвентистів сьомого дня за радянської доби та в нинішніх умовах.

Ґрунтовним дослідженням з теми є й праця Ю.Решетнікова.⁷ Автор детально аналізує праці істориків на зламі XIX – XX століть, які дають предметний матеріал з теми. При цьому, на наш погляд,

⁵ Пізній протестантизм в Україні (п'ятдесятники, адвентисти, свідки Єгови). – 2008.

⁶ Протестантизм в Україні (ранній протестантизм, пізній протестантизм, баптизм) – 2002.

⁷ Решетников Ю.Е. Церковно-государственные отношения между Российским правительством и евангельско-баптистским братством на Украине во второй половине XIX – начале XX вв. [Электронный ресурс]: Электронная Христианская Библиотека / Евангельское движения в Евразии. Материалы и документы. Выпуск 1.1. – Одесса, 2002. – 1 электрон. диск (CD-ROM): цв.; 12 см. – Системные требования: Pentium-256; 32 Mb RAM; Windows 98/2000XP; MS Internet Explorer, версия 5.0 и выше.

Ю. Решетнікову вдалося його всебічно опрацювати та чітко і послідовно викласти. Автор дослідив правове становище євангельсько-баптистського братства в Російській імперії і ставлення його до держави за період з другої половини XIX і до початку XX століття. Дослідникові вдалося хронологічно-послідовно викласти і проаналізувати ті укази та закони, які регламентували діяльність на той час нових релігійних течій і показати їх вплив на євангельських віруючих. І хоча викладені законодавчі акти спрямовувалося передусім на баптистів та штундистів, під його вплив потрапили й адвентисти, як течія, яка на той час розпочала організаційне формування, тому окремі напрацювання Ю. Решетнікова були відображені в нашій роботі.

Великий джерельний матеріал з історії євангельського руху містить і колективна праця «История євангельско-баптистского движения в Украине».⁸ Її автори достатньо вдало систематизували наявний матеріал, який був розподілений у чотирьох розділах. У першому зібрані архівні та інші джерела про історію виникнення і розвиток євангельського руху в Україні. Наступний присвячений внутрішній конфесійній діяльності євангельських громад, їх релігійній і громадській активності. Третій розділ розкриває відносини влади з євангельсько-баптистськими віруючими. У четвертому розгорнуто викладені основи віровчення баптистів, а також державні акти, які регулювали діяльність євангельських віруючих у Російській імперії. Важливим доповненням до зазначених рубрик є коментарі авторів. Для нашого дослідження особливо цінними є останні два розділи, оскільки вміщена у них інформація могла застосовуватися і при вивченні адвентизму. Наголосимо на тому, що названа колективна праця у свій час була першим систематизованим з історії євангельського руху збірником документів, значна кількість яких публікувалася вперше.

З часом вивчення загальної історії адвентизму в Україні стає недостатнім, виникає нагальна потреба в поглибленні дослідження до регіонального рівня. Тому й з'являються роботи з історії пізніх протестантських конфесій в окремих українських регіонах. Із вітчизняних істориків дослідженням історії євангелістів Півдня України займається О. Безносова.⁹ У своїй роботі авторка розглядає причини

⁸ История євангельско-баптистского движения в Украине [Сост. С.И. Головащенко, Ю.Е. Решетников, С.В. Санников]. – Одесса, 1998.

⁹ Безносова О.В. Пізніє протестантське сектантство півдня України (1850 – 1905 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. і. н. – Дніпропетровськ, 1998. Безносова О.В. Позднее протестантское сектантство Юга Украины (1850 – 1905): дис. ... кандидата и. н. – Днепропетровск, 1997. Безносова О.В. «Крымские братья», «хлебопреломители», «антиквитисты», баптисты и «другие

виникнення пізнього протестантства, до яких вона віднесла: економічний чинник; поліетнічність населення Півдня імперії; кризові явища в Російській православній церкві.

У наступних розділах О. Безносова розповідає про виникнення німецько-менонітських братств і українського штундизму, а також детально змальовує процес розповсюдження баптизму серед німецьких колоністів і менонітів, появу протестантів з-поміж православного населення, створення ними власних об'єднань, а також внутрішнє життя протестантських громад. При цьому текстові матеріали, які стосуються безпосередньо адвентистів, на відміну від баптистів, викладені автором менш детально. Зокрема, автор наводить дані щодо численності послідовників адвентизму в кінці XIX століття на Півдні України, зазначаючи, що вона була зовсім незначною.

Чітко і ґрунтовно автор описує внутрішню організацію громад євангелістів, до яких були віднесені й адвентисти. Однак характеризується ця організація узагальнено. При цьому не наголошується на існуючій специфіці кожної з протестантських конфесій. У черговому розділі О. Безносова достатньо розлого і ґрунтовно змальовує заходи боротьби православної церкви з пізніми протестантами. Деяко стисліше висвітлено політику влади щодо них. Загалом же праця сприймається як багатопланове й цілісне дослідження. Більшість з опублікованого свого часу було введено в науковий обіг уперше, що підвищує вагомість наукового доробку О. Безносової.

До проблематики вітчизняної історії пізніх протестантських конфесій в регіонах звертається також І. Опря. Спочатку це були переважно статті з використанням загальновідомої літератури, які друкувалися в різноманітних виданнях і були присвячені історії баптизму, євангельського християнства й адвентизму на українських теренах.¹⁰ У 2006 ж році вищеназваний історик захистив дисертацію,¹¹ в якій підсумував свої попередні напрацювання з історії пізнього

христианские исповедания» в Крыму (1862 – 1917 гг.) / Вопросы германской истории. – Днепропетровск, 2005. – С.5 – 14.

¹⁰ Див.: Опря Ігор. З історії адвентизму на Правобережній Україні. // Людина і світ. – 2000. – №10. – С.34. – 36; його ж: З історії адвентистів [Електронний ресурс]: Електронна Християнська Библиотека / Євангельське движениа в Евразии. Материали и документи. Выпуск 1.1. – Одесса, 2002. – 1 електрон. диск (CD-ROM): цв.; 12 см. – Системные требования: Pentium-256; 32 Mb RAM; Windows 98/2000XP; MS Internet Explorer, версия 5.0 и выше.

¹¹ Опря І.А. Становище та діяльність пізньопротестантських громад Правобережної України (1900 – 1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н. – К., 2006.

протестантства, окресливши коло дослідження регіоном Правобережної України і періодом, який є складовою і нашого дослідження.

Автор традиційно аналізує чинники, які сприяли зростанню популярності євангелістів, а також з'ясовує спільні й відмінні риси віровчення та організації протестантських об'єднань, зазначаючи, що кожне з них вирізнялося особливостями догматики та внутрішнього устрою, проте спільними залишалися основні віросповідні принципи. Далі І. Опря відтворює місіонерську, видавничу та освітню діяльність протестантів і зокрема адвентистів. Наслідком їх успішності було приєднання до протестантства нових прихильників. При цьому, на нашу думку, варто було вказати на відмінності в численності кожної з досліджуваних конфесій, оскільки, наприклад адвентисти, з різних причин за кількістю суттєво поступалися баптистам і євангелістам.

В останньому розділі автор досліджував стосунки протестантів з органами влади та православною церквою. З'ясовано, що вони склалися непросто, що зумовлювалося значною мірою відсутністю у владних колах чіткої позиції щодо «сектантів». Законодавчо проголошені в 1905 – 1906 роках релігійні свободи були наслідком революційних подій, і після настання реакції цей процес набрав зворотних обертів і спричинив, як справедливо зауважує автор, з 1910 року нову хвилю утисків, що під час Першої світової війни змусило протестантів згорнути активну місіонерську діяльність.

На завершення аналізу дисертації І. Опрі зазначимо, що вона є важливою і, безумовно, цінною складовою дослідження євангельського руху на теренах України, містить значний фактичний матеріал, водночас робота, на нашу думку, дещо б виграла, якби в ній було більше приділено уваги саме регіональному, а не загальноукраїнському аспекту розвитку конфесій, а також акцентовано увагу на особливостях діяльності кожної з них.

2) До робіт, які є дотичними до нашої проблематики, за концептуальністю і методологією дослідження певної релігійної організації у період Російської імперії важливою є праця Г. Надтоки «Православна церква в Україні 1900 – 1917 років: соціально-релігійний аспект».¹² Автор вивчає становище та реформи православної церкви в Україні і при цьому зауважує, що вона переживала не найкращі часи, оскільки не змогла подолати кризові явища у своєму розвитку. Це сприяло поширенню «сектантства», стосунки з яким достатньо послідовно і ґрунтовно аналізує Г. Надтока. На думку історика, невідповідне до віросповідної свободи православне духовенство в

¹² Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900 – 1917 років: соціально-релігійний аспект. – К., 1998.

Україні зазнало тоді відчутних втрат у місіонерському протиборстві не тільки з католицькою церквою, але і з численними громадами євангельського толку. Автор ретельно простежив й еволюцію ролі православної церкви в системі суспільних відносин, таким чином заклавши підвалини для аналогічних досліджень у цей період інших конфесій.

У деяких книгах історія адвентизму досліджується лише епізодично. До таких праць належить двотомник В. Франчука «Просила Россия дождя у Господа».¹³ Автор усебічно досліджує історію п'ятидесятництва на теренах України від його виникнення і до сьогодення. Водночас висвітлюючи передумови зародження цього віровчення він характеризує й адвентистів, які передували п'ятидесятництву.

З концептуальної точки зору для нашої роботи цікавими є й наукові розвідки В. Пашенка, Л. Шугаєвої, Т. Нагорної,¹⁴ в яких досліджуються трансформації православного сектантства у Російській імперії.

3) Охарактеризуємо тут твори, присвячені історії адвентистів сьомого дня, видрукувані в Російській державі в цілому. Першою з них поправу слід вважати працю конфесійного адвентистського історика Г. Лебсака.¹⁵ Ця книга є одним із перших історичних літературних творів Церкви адвентистів сьомого дня про роки її становлення в Російській імперії. У ній використано матеріал, узятий з місцевої та закордонної адвентистської та іншої літератури, що перевірявся і систематизувався автором упродовж майже 30 років. Дослідження охоплює період від середньовічної Реформації і до 1917 року. Автор детально і глибоко розкриває ті чинники, які передували появі нового євангельського вчення як за кордоном, так і на території Російської держави. Логічним і послідовним є виклад процесу формування

¹³ Франчук В.И. Просила Россия дождя у Господа [Электронный ресурс]: Электронная Христианская Библиотека / Евангельское движения в Евразии. Материалы и документы. Выпуск 2. – Одесса, 2003. – 1 электрон. диск (CD-ROM): цв.; 12 см. – Системные требования: Pentium-256; 32 Mb RAM; Windows 98/2000XP; MS Internet Explorer, версия 5.0 и выше.

¹⁴ Пашенко В.О., Нагорна Т.В. Л.М. Толстой і духобори: основні етапи взаємин наприкінці XIX – на початку XX століть // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С.56 – 68; Шугаєва Л.М. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації. – Рівне, 2007; Нагорна Т.В. Духовні християни в Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття: автореф. на здобуття наук. ступеня к. і. н. – Запоріжжя, 2007.

¹⁵ Лебсак Г.И. Великое Адвентистское Движение и Адвентисты Седьмого Дня в России. – Ростов-на-Дону, 2006.

церковної організації адвентистів на початку ХХ століття в імперії, у тому числі й на її українських територіях. Книга містить чимало фактичного матеріалу, оскільки Г. Лебсак був сучасником тих подій і одним із лідерів руху адвентистів, який об'їздив немало українських регіонів і тому багатьох віруючих знав особисто. Став у нагоді авторові й досвід його роботи у видавництві періодичного друкованого органу адвентистів журналу «Маслина», матеріали якого були використані у книзі.

Зазначена праця Г. Лебсака має чітку і, на наш погляд, аргументовану структуру, яка стала основою практично всіх досліджень наступних адвентистських істориків. Без цитування книги Г. Лебсака не обходиться жодна з серйозних історичних розвідок про минуле Церкви адвентистів сьомого дня.

Наступним у нашому огляді твором, який досліджує історичне минуле названої конфесії, є праця В. Тепоне.¹⁶ Автор простежує розвиток адвентизму в Росії у перебігу з'їздів, конференцій, пленумів та їхніх рішень за період з кінця ХІХ століття і до 1990 року. Матеріал викладено чітко і хронологічно послідовно. Водночас у ньому відсутні ті складові, які б зв'язували окремі розділи в єдиний зміст. Безумовним надбанням роботи є те, що в ній уміщено багато фотознімків учасників зібрань адвентистів, висвітлюються долі деяких керівників організацій.

Вагомі здобутки з історії адвентизму в Росії належать Д. Юнаку.¹⁷ У своїй двотомній праці він виклав історичні відомості про розвиток адвентизму в Російській імперії за період з другої половини ХІХ століття до 2000 року. Автор, поряд із коротким висвітленням історії конфесії на американському континенті й Європі, присвятив значну кількість матеріалу зародженню та становленню адвентистів у Російській імперії, зокрема формуванню структури Російського місіонерського поля, Німецько-російського уніону, а з 1907 року Російського уніону. При написанні тексту використовується періодика адвентистів початку ХХ століття, а також частково архівні матеріали. Водночас більшість тексту книги присвячена вивченню церкви у другій половині минулого століття. Крім того, основний зміст праці Д. Юнака приділено подіям, які стосувалися безпосередньо російської частини

¹⁶ Тепоне В.В. Из истории Церкви Адвентистов Седьмого Дня в России. – Калининград, 1993.

¹⁷ Юнак Д. История Церкви христиан АСД в России: В 2-х т. Т.1 / Дмитрий Онисимович Юнак. – Заокский: Источник жизни, 2002. – 448 с., [44] л. факс; Юнак Д. История Церкви христиан АСД в России: В 2-х т. Т.2 / Дмитрий Онисимович Юнак. – Заокский: Источник жизни, 2002. – 352 с., [60] л. факс.

імперії, українські ж території, що було закономірно з огляду на тему дослідження, залишилися переважно поза увагою автора.

Походження, формування і сучасне становище Церкви адвентистів сьомого дня висвітлюються в роботі ще одного російського дослідника А. Григоренка.¹⁸ Так, автор глибоко і ретельно розкриває соціально-культурні й історико-релігійні передумови адвентизму, визначає його місце з-поміж решти християнських течій. Дослідником розглянуто також найважливіші періоди розвитку адвентизму в Росії, із яких більш детально висвітлено, знову ж таки, радянський.

Грунтовні напрацювання з історії адвентизму в Росії належать і Є. Зайцеву, ректору Заоцького християнського гуманітарно-економічного інституту (Росія). Євген Володимирович є учасником наукових конференцій з проблем свободи совісті в Росії.¹⁹ Головною ж працею з теми є його монографія «История Церкви адвентистов сьмого дня в России»,²⁰ яка написана на основі розроблених і апробованих лекцій для студентів названого інституту. Автор досліджує історичні, політичні і культурні передумови виникнення конфесії адвентистів у Росії, а також послідовно викладає її історію від витоків і до 90-х років ХХ століття. Для нас важливо, що увагу приділено й досліджуваному нами періодові, в якому авторові вдалося на основі відомої літератури з адвентизму проаналізувати витoki віровчення, а також неупереджено висвітити історію цієї конфесії в Росії. І хоча цей збірник лекцій написаний без залучення значної кількості фактажу, все ж таки висновки автора з ключових питань змісту, наприклад, з організаційного становлення церкви адвентистів, політики самодержавства щодо них, заслуговують на беззаперечну увагу читачів.

4) Після проголошення незалежності України та появи реальної свободи віросповідань у державі став відчуватися попит на праці, які б висвітлювали історію конфесії на вітчизняних теренах. Крім того, це зумовлювалося необхідністю ознайомити населення, а іноді й владу з історією віровчення адвентистів як для забезпечення повноцінного легального існування організації, так і для наступної широкої місіонерської діяльності. І слід зазначити, що це було обґрунтовано,

¹⁸ Григоренко А.Ю. Эсхатология, миллениаризм, адвентизм: история и современность / А.Ю. Григоренко. – СПб.: Европейский Дом, 2004. – 392 с.

¹⁹ Див.: Зайцев Е.В. Адвентисты сьмого дня в России. Церковь традиционная или нетрадиционная / Свобода совести в России: исторический и современный аспекты. Выпуск 3. Сборник статей. – Москва: Российское объединение исследователей религии, 2006. – 569 с. – С.225 – 242.

²⁰ Зайцев Е.В. История Церкви адвентистов сьмого дня в России / Евгений Владимирович Зайцев. – Заокский: Источник жизни, 2008. – 544 с.

оскільки саме на зорі незалежності нашої держави адвентистські громади зростали найбільш швидко.

Серед найперших робіт, в яких вивчалися безпосередньо вітчизняні адвентисти, виокремимо дисертацію В. Докаша.²¹ Вона присвячена богословським аспектам, догматиці адвентистів сьомого дня. Відзначаючи результати, отримані вченими релігієзнавцями у вивченні окремих аспектів проблеми, автор зазначає, що дослідники адвентизму в тій мірі, в якій це стосується етичного вчення церкви, аналізували конфесію загалом з критичних позицій, поверхово, без урахування специфіки. При цьому не були визначені основні категорії етичної концепції, був відсутнім науковий аналіз специфіки трактування адвентистами декалога. Також недостатньо були вивчені заповідь про суботу, санітарна реформа адвентистів, їхнє релігійне виховання тощо. Вищезазначені проблеми стали предметом дослідження у праці В. Докаша, у якій, попри її філософське спрямування, є дороговказ і для історичних розвідок, що так чи інакше пов'язані з історією адвентизму, адже без усвідомлення основних догматичних принципів існування конфесії неможливо адекватно оцінити її розвиток.

У своєму наступному дослідженні «Трансформація есхато-хіліастичних концептів протестантської теології»²² В. Докаш розширив сферу свого наукового пошуку до аналізу витоків та типології есхатології як в історичному, так і класифікаційному плані. Проведені дослідження стали підґрунтям для визначення провідних тенденцій формування есхато-хіліастичної ідеології раннього протестантизму, а також форми доктриналізації та реалізації провідних ідей апокаліптичного і есхато-хіліастичного спрямування у доктринах пізнього протестантизму, визначені їхні загальні положення і конфесійну специфіку, зроблені прогнози щодо основних тенденцій розвитку протестантської есхатології у сучасних умовах.²³

У 90-ті роки м.ст. ще кілька робіт були присвячені дослідженню адвентизму саме у філософському вимірі. Зокрема, Л. Глинська у кандидатській дисертації вивчала філософські аспекти віровчення адвентистів сьомого дня, з якими адвентистська церква намагалася

²¹ Докаш В.И. Этическая концепция современного адвентизма: автореф. дисс. на соискание учен. степени к. филос. н.: 09.00.06 «Теория и история религии, свободомыслия и атеизма» / Виталий Иванович Докаш – К.: Институт философии АНУ, 1992. – 19 с.

²² Докаш В.И. Трансформація есхато-хіліастичних концептів протестантської теології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук. — К., 2007.

²³ Там само. – С.11.

адаптуватися в суспільстві в перші роки незалежності України.²⁴ Ще один автор - А. Московчук розкриває сутність практики соціального служіння церкви адвентистів в українському суспільстві, зокрема її ефективну спрямованість на моральне виховання людей, духовне оздоровлення суспільства.²⁵

Історію адвентистів сьомого дня в Україні вперше ґрунтовно виклали з нагоди 110-ти річчя церкви в 1997 році О. Парасей та М. Жукалюк.²⁶ Їхня праця насичена великою кількістю подій, фактів, значна частина яких була введена у читацький обіг уперше. У книзі досліджується зародження адвентизму, видавнича діяльність в українських землях, а також організація церкви, щоправда, у масштабах усієї держави. Період кінця ХІХ – початку ХХ століття порівняно з наступними етапами історії церкви в радянському суспільстві описаний авторами поверхово. Що й зрозуміло, адже дослідники були очевидцями розвитку церкви саме в роки радянської влади. Праця присвячена передусім характеристиці суто релігійних аспектів діяльності, хоча й це виглядає закономірно, оскільки книга адресована передусім віруючим адвентистам. Водночас це не применшує значення книги в цілому, адже її матеріали є фундаментом для наукового вивчення історії адвентистів сьомого дня в Україні.

Логічним продовженням названої праці стала робота М. Жукалюка «Вспомінайте наставників ваших»,²⁷ у якій історія Церкви адвентистів сьомого дня простежується в контексті висвітлення біографій її безпосередніх творців. Вважаємо, що немає сенсу перелічувати всі постаті адвентистського руху, які розглядаються у книзі. Зазначимо лише те, що з сімдесяти восьми біографій шість належать учасникам досліджуваного нами періоду, до вивчення діяльності яких ми так чи інакше зверталися у своїй науковій розвідці.

²⁴ Глинська Л.Ф. Роль імісце філософії в системі теології адвентистів сьомого дня: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.06 «Теорія та історія релігії і атеїзму» / Людмила Федорівна Глинська. – К., 1995. – 24 с.

²⁵ Московчук А.В. Декалог і проблема свободи в морально-етнічній концепції адвентизму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Анатолій Васильович Московчук. – К., 1999. – 20 с.

²⁶ Парасей А.Ф., Жукалюк Н.А. Бедная, бросаемая бурей... / Исторические очерки к 110-летнему юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине / Александр Федорович Парасей, Николай Арсентьевич Жукалюк. – К.: Джерело життя, 1997. – 340 с.

²⁷ Жукалюк Н.А. Вспомінайте наставників ваших (історія Церкви адвентистов седьмого дня в личностях) / Николай Арсентьевич Жукалюк. – К.: Джерело життя, 1999. – 672с.

Усебічною з науково-історичної точки зору є спільна праця вже згаданих авторів — М. Жукалюка та В. Любащенко.²⁸ Ця робота, яка побачила світ у 2003 році, є квінтесенцією тривалих, копітких науково-публіцистичних пошуків названих та інших істориків про становлення, розвиток і структуру Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Історії руху приділено загалом небагато матеріалу, здебільше того, що не ввійшов у попередні видання. Переважна ж більшість тексту присвячена сучасному стану церкви. Зокрема йдеться про будову її організації, яка має досить складну і розгалужену структуру, поділену на окремі відділи. Детально аналізуються основи вчення адвентистів сьомого дня з урахуванням його еволюції за минулі роки. Новою є друга частина праці, в якій викладені основи соціального вчення церкви, програмування її стосунків з державою, екуменізм.

2004 року центральне видавництво адвентистів в Україні надрукувало книгу «Історія Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня в Україні», яка так само була розрахована на пересічного читача.²⁹ У ній популярно розкриваються головні богословські положення Церкви адвентистів сьомого дня, її роль у житті віруючого, головні принципи сучасних відносин з державою, сутність адвентистського розуміння питань християнської етики, здоров'я, культури, економіки, екуменізму та соціального служіння. Крім того, дуже стисло, у загальних рисах змальовується історія вітчизняного адвентизму. Зауважимо, що це видання — одне з небагатьох, яке написано українською мовою.

Після відзначення на зламі століть ювілею Церкви адвентистів сьомого дня та виходу загальних розвідок з її історії адвентизму виникла потреба в поглибленому вивченні його в регіонах. Тому з'являються праці, в яких досліджується історичне минуле окремих громад. У цьому напрямку деякі історичні розвідки регіонального характеру здійснюють сучасні віруючі адвентисти, які цікавляться історією місцевих організацій.

З робіт, які написані самими адвентистами і присвячені вивченню адвентизму в регіонах, виокремимо книгу В. Джулая.³⁰ У ній найбільш повно представлена історія громади адвентистів сьомого дня в Полтаві від її зародження і до сьогодення. Проте основну увагу автор концентрує на повоєнному періоді історії місцевої церкви, першому

²⁸ Жукалюк Н., Любащенко В. История Церкви христиан Адвентистов седьмого дня в Украине / Николай Жукалюк, Виктория Любащенко. – К.: Джерело життя, 2003. – 320 с.

²⁹ Історія Церкви християн Адвентистів Сьомого Дня в Україні. – К., 2004.

³⁰ Джулай В. Дом на камне. – К., 2003.

десятиліттю діяльності адвентистів у місті присвячено небагато матеріалів.

Відзначимо також працю О. Опаріна.³¹ Її автор висвітлює історію громад адвентистів та життєві шляхи їх членів у місті Харкові від початку XX і до початку XXI століть. Праця написана з використанням монографій і періодики адвентистів та спогадів учасників подій — членів місцевої церкви. Водночас автор послуговувався і деякими архівними справами. Виникнення і перші роки діяльності адвентистів у Харкові висвітлені О. Опаріним найменше, проте ці дані підтверджуються існуючими в нас архівними матеріалами.

Загалом же зазначимо, що розглянуті книги — це, напевно, перші спроби сучасних адвентистів дослідити історію церкви адвентистів та її учасників на регіональному рівні. Сподіваємося, що вони не стануть останніми.

В ювілейні для церкви роки сучасне її керівництво видає яскраві брошури,³² розраховані передусім на віруючих адвентистів. У них стисло і компактно висвітлюються головні віхи церковної історії, наводяться спомини ветеранів руху, характеризується сучасне становище організації та викладається перспектива її розвитку на майбутнє.

Отже, зазначена тема певною мірою представлена у сучасній історіографії. Зокрема в ній висвітлені передумови та причини появи і становлення пізнього протестантизму на українських теренах, становлення церковної структури адвентистів сьомого дня, розвиток адвентизму в окремих регіонах, законодавча політика російського царату щодо пізніх протестантських громад. Насамкінець розгляду історіографії зазначимо, що автори праць з історії адвентистів сьомого дня ввели в науковий обіг як власні дослідження, так і значну кількість документів, окреслили той спектр питань, які підлягають науковій розробці. Водночас комплексна розробка проблематики на основі залучення широкого кола джерел, зокрема архівних, і сьогодні залишається актуальною для дослідників.

³¹ Опарин А.А. Юбилейный год. Очерки истории адвентизма в Харькове. — Харьков, 2006.

³² Див.: Прошедшие сквозь тысячелетие... / Ветеран. — 2005. — №1.